KOOPERATYWNA RESPUBLYKA Nr. 2. Поодиноке число 1 зл.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЗОКРЕМА ЧИТАЙТЕ:

ЛЬВІВ ЛЮТИЙ 1939
Luty

ЗМІСТ:

INHALT:

TREŚĆ:

SOMMAIRE:

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ
KOOPERATYWNA RESPUBŁYKA
CO-OPERATIVE REPUBLIC
Ukrainian Monthly Review Lwiw — Poland
ul. Technicka, 1.

Ч. 2.
ЛЮТИЙ
LUTY
1939.
РІЧНИК XII.

НА ОКРАЯХ ДНІВ

МУСИМО Й ЦЬОГО ДОКОНАТИ!

Кооперативні осередки одержали на днях повідомлення Ревізійного Союзу Укр. Кооп-в в справі основування нових райфайзенок. Кооп. Рада погодилася врешті дати вільну руку РСУК у виставлюванні дальших засвідчень на основування нових райфайзенок під двома умовами:

1. Що намічена кооператива має запевнене членство бодай 100 осіб;

2. Що має запевнений оборотовий капітал в сумі найменше 5000 злотих.

Людині, що знає наші сільські відносини, друга умова може видатися неможливою до здійснення — коли у гру не входить кредитова поміч з посторонніх джерел. Нераз трудно змобілізувати в селі навіть 500 злотих на уділи до кооперативи (по 5 зл. від 100 осіб).

А однак — ми мусимо перебороти цю трудність! Що більше — може навіть добре, що так сталося, бо це приневолить нас до максимального напруження зусиль. Орґанізаційні форми для збірки дрібних капіталів маємо: це збірниці Т-ва Ощадність, значкова система і т. д. Льокувати зібрані покищо фонди будемо в найблищих Україн-банках чи сильніших райфайзенках. Маємо вже сотні сіл, які шляхом дрібної ощадности дійшли до сум, більших тої, якої вимагає Кооп. Рада. Чому не має бути таких сіл тисяча, дві тисячі?

Це справа нашого гарту і сили волі. Говоримо, особливо цими часами, про велике призначення нації, її світлі завдання в недалекій будуччині то-що. Всі ті балачки покажуться милянами баньками, як-що не буде у членів нації масової видержливости.

Нам представлено горіх до згриження. Розкусім його! Здоровий господарський орґанізм неможливий без здорової сітки кредитових установ. Хто за великими будівлями не бачить окремих цегол, з яких побудована ця будівля і думає, що можна будувати дім — без цегол, той — наівна дитина.

Віримо, що українське громадянство покажеться зрілим до великих завдань, що стоять перед ним. Акція збирання дрібних

ощадностей вимагає масової участи всіх: старших і молодих; молодь тут може навіть більше вдіяти, як дорослі. Також поміч жіноцтва може стати дуже в пригоді.

Маємо отверту дорогу до будування матерільної сили народу. Злочином без прощі було би змарнувати цю можливість.

КАРПАТСЬКІ КООПЕРАТОРИ ПРОКИДАЮТЬСЯ.

Наші земляки, кооператори з того боку карпатських гір, почали вже працю над реорґанізацією цілого кооперативного діла своєї волости. Зацікавилася кооперативним рухом також автономна влада Карпатської України, доручаючи п. Августинові Лавришинові опіку над розбудовою кооперативного життя. В першу чергу ідуть старання про широке розпропаґування самої кооперативної думки. Робляться заходи для придбання відповідної кооперативної літератури та її поширення. Тому, що структура дотеперішньої кооперації на Закарпатті є однобічно взорована на чеських взірцях — треба в основі доповнити сітку кооператив, основуючи в кожній більшій оселі, окрім кредитової, ще й споживчу кооперативу. Гірський характер Закарпаття є більш консумційний, як продуцентський, тому споживча кооперація є там життєвою конечністю.

Очевидно — кожний край має таку кооперацію, яких має людей. Люди, не гріш, це перший фундамент у кооперативному будівництві. Тому, спираючись на нашому досвіді тут, позволимо собі дати пораду братам за Карпатами: наперед підготовити ґрунт освітньою і культурною працею. Курси загальної освіти, для широкої маси будучих членів — це буде перший етап у праці. Другим мусять бути фахові курси: окремі для вишколу крамарів, окремі для книговодців, окремі для справників, скарбників і членів контрольних комісій.

Ця робота мусить тривати кілька літ. Аж тоді можна буде братися до основування кооператив. В противному разі можуть бути немилі розчарування.

БЮДЖЕТ ПОЛЬЩІ НА 1939-40 РІК.

Бюджетова сесія польських законодатних тіл в повному ході. Її основою є предложений урядом премінар бюджету держави на 1939/40 господарський рік.

Відразу треба однак зазначити, що прелімінар цей не обіймає цілости господарки держави. Не обіймає він розбудови центральної округи промислу (ЦОП-у); також поза бюджетом є господарка т. зв. фондів, яких потворено вже доволі багато (прим. дороговий, фонд праці і ін.).

Те, що предложено парляментові п. н. державного бюджету, обіймає у видатках суму 2.523 міл. злотих, по стороні приходів та сама квота. На яких фондах буде спиратися бюджет ін-

вестицій (ЦОП і ін.), ще невідомо, бо влада ще нового інвестиційного пляну не предложила. По старій традиції треба думати, що головним джерелом фінансування ЦОП-у будуть і на далі грошеві резерви установ суспільних обезпечень, на які від самого початку інвестиц. акції покладено обовязок львину частину своїх впливів із складок передавати до диспозиції держави. Кажуть, що новий бюджет інвестицій виноситиме знов біля 800 міл. злотих.

Приходи держ. бюджету мають прийти з наступних 3-ох джерел:

а) з доходів державної адміністрації;

б) з державних підприємств;

в) з державних монополів.

Під а) розуміються податки і ріжні оплати громадян (адміністраційні, штемплеві, судові, шкільні і т. д.). З цього джерела має прийти 1693 міл. злотих. З ґрупи б), себто підприємств має прийти всього 105 міл. злотих, а з ґрупи монополів — 725 міл. злотих.

Впадає в око дуже скромний прихід з державних підприємств, у яких, як обчислює проф. Гайдель (Etatyzm w Polsce 1932) вміщено величезний капітл 18 міліярдів злотих*). 105 міл. зл. доходу робить всього 0.005% від цього капіталу. Образ цей одначе набирає правдивих красок аж тоді, як згадати, що державні підприємства не платять податків. Якби обчислити податки (оборотовий та інші), що їх повинні би заплатити державні підприємства, то показалося б, що вони фактично дають великі дефіцити; оскільки ліпше стоявби державний скарб, якби держава визбулася своїх підприємств! Самі комунікаційні підприємства дають нині, як виходить з прелімінара, 38 міліонів дефіциту.

Те, що дають державі монополі, фактично моглиби бути о много більше, якби господарка у монополях була більш ощадна. В новому році вони мають дати 725 міл. злотих.

З безпосередніх податків держава дістане 1418 міл. зл.; само удержання скарбового апарату буде коштувати 131 міл., отже, кругло 9%. Ця сума на 22 міліони вища, як була в біжучому бюдж. році.

З видаткових позицій найбільшою є, як завжди, позиція військових видатків — 800 міл. зл., не числячи видатків на поліцію та деяких ще других позицій, що хоч фіґурують в інших ресортах, фактично носять мілітарний характер. (Такий характер носить також майже цілий бюджет ЦОП-у).

У всіх інших ресортах бюджет покриває гол. чином персональні видатки урядничого апарату; на матеріяльні потреби (освіти, господарства) передбачено мінімальні квоти. На обслугу державних довгів передбачено квоту 226 міл. злотих., на емеритури 185 міл. зл., на інвалідські ренти 112 міл. зл.

*) „Вміщено" = вартість даного підприємства. Самі держ. залізниці мають інвестицій на 10 міліярдів злотих.

УСТАБІЛІЗОВАНА КРИВДА СЕЛА.

Урядово проголошено, що крізі кінець. Але не чути нічого про те, яким чином має господарство вернути до стану з перед крізи. Мається враження, що всі вважають природним, що кольосальне пересунення цін в користь промислу, яке заіснувало в часі крізи, має залишитися на далі, як нормальний стан.

„Податків платить хлібороб тепер рівно 2 рази більше, як у 1928 році, числячи у збіжу та інших сільських продуктах. Тютюн і алькоголь зробилися для нього теж у двоє дорожчими. Вугіль подорожів $1^3/_4$ раза. Штучні погної, цукор, світло, направа машин виходять $1^2/_3$ разів дорожчі, як у 1928 році. Опроцентування позичок, лікування, одяг, прилади і машини, образування дітей — все це коштує півтора раза більше, як у 1928 році; числячи очевидно на ціни рільничих продуктів". Так пише проф. аґрарної політики Людкевіч.

Тимчасом пан міністр хліборобства при нагоді своїх останніх виступів твердив, що хліборобство не має вже причин нарікати. Видно, що й він помирився з думкою, що кріза є на те, щоби скріплювати геґемонію промислових картелів над цілим громадянством. Сумне, але правдиве.

СПРАВА ПОБИТТЯ КООПЕРАТОРКИ І ПИСЬМЕННИЦІ ІВАННИ БЛАЖКЕВИЧЕВОЇ.

На інтерпеляцію посла Вас. Болюха міністр внутрішніх справ Славой-Складковскі надіслав таку відповідь до маршала Сойму Р. П.:

„Відповідаючи на письмо з дня 3. XII. 1938 р. Ль. П. і V. 6/П. П., що торкається інтерпеляції посла Василя Болюха з дня 2. грудня 1938 у справі ушкодження тіла Іванни Блажкевичевої внаслідок побиття військовим відділом під Купчинцями дня 15. XI. 1938 р. маю шану закомунікувати Пану Маршалові ось що:

Військовий Окружний Прокуратор у Львові почав у повищій справі слідство, яке ще не покінчене; по його закінченні особи, яких вину ствердять, будуть потягнені до відповідальности, згідно з обовязуючими приписами.

У часі подій, які є предметом тієї інтерпеляції, військовий відділ переводив звичайні маршові вправи („пшемарш цьвічебни") і влада не доручила йому ніяких спеціяльних завдань.

Теперішні приписи становлять достаточну правну охорону життя і здоровля мешканців, а тих, що їх переступають, карається приписаним шляхом, отже не бачу потреби видавати спеціяльні розпорядки у цій ділянці. — Славой-Складковскі, міністр".

Коментарі до того вияснення міністра внутрішніх справ Польщі у справі ушкодження тіла кооператорки і письменниці Іванни Блажкевичевої — непотрібні.

ЩО ВАРТЕ ОРҐАНІЗУВАННЯ ЗГОРИ.

Як реферує „Сполем!", варшавський часопис „Ґонєц" бідкається, що суспільні орґанізації, насаджувані згори і згори кермовані, нидіють. Він інформує:

„Кулка рільничі в Малопольщі справді підупали. Чи лише вони одні? Занепали майже всі орґанізації, Товариство Школи Людової, навіть огневі сторожі. Відомо чому. Без виразного закона, лиш під натиском згори орґанізації ті підчинено одній волі. Викинено з них незалежних діячів, ідейних, запальних. Виклято з них незалежного духа.

„Людині все ще зле у хомуті чи у путах, силої її накинутих. Нормальна людина все ще хоче бути вільною і сама про себе рішати. Людина все ще хоче сама улаштовувати своє життя а всякий примус уражає незносним тягарем. А є вчені, особливо соціольоґи, які вперто твердять, що людина варта суспільно лиш стільки, скільки сама із себе добровільно дасть суспільству. Множення примусу вияловлює людину".

НАПРУЖЕННЯ В ПОЛЬСЬКІЙ КООПЕРАЦІЇ.

Тертя, що існують вже кілька літ між союзом „Сполем" а Союзом рільничих і зар. господарських кооператив довели до отвертого конфлікту. В листопаді 1938 року Союз рільничих кооператив виповів умову про поділ компетенцій, яка його вязала зі „Сполем" від 1935 року. Виповідження умови Сполем приняв до відома. Таким чином від тепер обі сторони будуть діяти на терені села (бо про цей терен власне ходило) на власну руку.

Умова з 1935 року нормувала поділ компетенцій — треба це признати — штучно і досить неприродно. Говорила вона, що до Сполем будуть належати ті сільські товарові кооперативи, в обороті яких переважає споживчий асортимент. Кооперативи „з переважаючим рільничим асортиментом" мали належати до Рільничого Союзу.

Що значить „переважаючий" чи „непереважаючий" асортимент? Що значить критерій оборотів, які зміняються з року на рік? При такім розмежуванні можна було давно передбачувати, що умова почне тріскати на многих місцях, і так дійсно сталося.

Особливе заогнення взаємин між обидвома орґанізаціями прийшло з моментом, коли, задивившись у приклад української кооперації, обидва союзи почали пропаґувати основування сільських кооп. крамниць. Союз Сполем надавав їм назву „споживчих кооператив", Рільничий Союз — господарсько-споживчих кооператив, але по суті був це один тип кооперації: сільські крамниці, що доставляли селові всього, що йому потрібне, нафти й мила поруч кіс і батогів, а при нагоді відбирали від селянина ті продукти, що він приносить до крамниці: яйця, троха збіжа, то-що. Сполем має таких сільських кооператив вже поверх тисячі, а Рільничий Союз — дістав їх парусот у спадщині по нас

(Волинь, Полісся, Холмщина) та й оснував сам дещо (Томашів в першу чергу). Має однак добру волю і охоту оснувати їх тисячі, щоби скріпити себе орґанізаційно. І ось властива база для конфлікту.

Так, як відносини укладаються — нема ніяких виглядів на поворот до попереднього стану порозуміння. Буде йти конкуренційне змагання за те, хто скорше опанує село і засіє його сіткою місцевих торговельних кооператив. Позиція Сполем сильніша, бо в його руках сильна центральна гуртівня і кількадесять відділів, окружних гуртівень у краю. До того рутина, солідна орґанізація і контроля, власне виробництво багатьох товарів, ну і безумовно більша „кооперативність", як у конкурента. До того важне й те, що симпатії людовецьких елементів, тих, що є нині володітелями душ польського хлопа — є більше по стороні Сполем, як Рільничого Союзу, де помітний ще дух старої познанської Унії та галицької ендеччини.

На всякий випадок треба числитися з тим, що конкуренція оживить орґанізаційний рух на польському селі (а не навпаки, як того побоюються засадничі противники всякого „розбиття"). Це вже й відчувається на нашому терені, прим. на Поділлі і Покуті.

КООПЕРАЦІЯ В ШОРАХ.

Румунський часопис „Арґус" 1. грудня 1938 р. дає вислів поглядам міродатних державних чинників на справу кооперації. На думку часопису кооперація має в житті румунського села грати поважну ролю. Міністер господарства Константінеску заінтересувався спеціяльно цією справою. Введено упрощення в орґанізації, поусувано нездарних службовиків кооператив і єдиної централі кооперації, якою є (державний) „Національно-кооперативний Інститут" у Букарешті. Уділено нового кредиту з Націон. Банку в сумі 1 міліярда леїв на 2%. Переводиться ревізія місцевих кооператив, яка дасть основу для дальших прискорених заходів.

Начальний директор єдиного „союзу" кооперації, згаданого вже наказного „Нац. Кооп. Інституту" Ремнічеану стверджує, що для боротьби з товаровими спекулянтами необхідно творити при місцевих (кредитових) кооперативах товарові відділи, особливо в бідніших районах. В долині Молдави нема зовсім споживчої кооперації, їх треба там негайно завести. В районі Буковини треба основувати передовсім продукційні кооперативи.

Одним словом — іде „ущасливлювання згори".

РОСТЕ РОЗУМІННЯ ВАГИ КООПЕРАЦІЇ.

На зїзді союзу сільських кооператив провінції Ганновер-Бруншвік, у грудні 1938 р., промовляв „краєвий провідник хліборобів" Блєдерн на тему: „Праця кооперації в Третій Державі".

Він заявив, що кооперація не є пережитим рухом, навпаки вона є правдивою основою національно-соціялістичного господарства. Не треба забувати, що реґулювання ринку не є можливе без попередньої підготови діяльности коперації. Не можна собі також уявити піднесення продукції без кооперації. Треба задуматися над тим, чи не слід взагалі цілого товарового обороту зорґанізувати на кооперативних засадах. Орґанізаційно це напевно можливе і булоби великою господарською користю й упрощенням. Кооперація це частина, а саме дуже позитивна частина селянської самоуправи. Якби не висилювався бюрократизм (!), старий, тугий мужицький розум буде держатися кооперації. Кооперативи, селянська самоуправа, селянський стан і держава — ось життєвий круг нації („Rundschau", 17/12 1939).

НІМЕЦЬКЕ СЕЛО ВИЛЮДНЮЄТЬСЯ.

Загальну увагу звернули на себе ухвали загально-німецького хліборобського зїзду (Reichsbauerntag) в Ґослярі (грудень 1938). Зїзд цей висунув цілу низку актуальних домагань, з яких найважніші:

а) піднесення цін деяких хліборобських продуктів;

б) обниження цін тих промислових продуктів, що їх купує село;

в) примусова реґляментація цілої торгівлі.

Причиною таких далекойдучих домагань має бути погіршення ситуації на селі. Зокрема жалуються німецькі хлібороби на щораз більший брак робітника на селі. Говорив про це секретар д-р Райшлє. Зміст його промови так передає „Rundschau" орґан кооперації споживачів (ч. 51 за 1938):

„Др Райшлє начеркнув у Ґослярі образ голодного народу при димлячих коминах. Постійне недоцінювання сільської праці вже в початках упромисловлення спричинило втечу зі села. Ніхто вже не міг працювати на селі, бо всякий, трохи здібніший думав, що роботя ця не відповідає його здібностям, а передовсім тому, що вона дає найменший зарібок. Треба додумати цей розвиток до кінця. Усі ліпші сили пливуть до промислу, село вилюднюється. Сидять ще тільки селяни або господарі на своїх дворах, маючи якесь дивне привязання до землі. Коли ніхто вже не хоче робити на ріллі, треба або спроваджувати заморські продукти, (— нині ця дорога замкнена), або треба пробувати довозити заграничні робочі сили..."

Далі говорить др. Райшлє, що вищість міста пливе з успіхів техніки, село не зазнає в рівній мірі її добродійств. За останні роки загальний нац. дохід збільшувався все на пару міліярдів, але дохід села всього на парусот міліонів (в найліпшому разі). Отже закупочна сила села паде. Піднести її можна головним чином через удоступнення селові спотреби продуктів промислу.

Напр. ціну штучних погноїв з успіхом можнаби обнизити на 30% і більше.

Вимога „реґляментації ринку", яку висунув зїзд, змагає якраз до тієї цілі. Ходить головним чином про державну контролю над картелями, які держать високий рівень цін промислових виробів.

Що німецьке село справді потребує робочих сил, про це свідчить факт, що недавно нім. уряд зробив кілька умов (з Чехословаччиною і ін. державами) про доставу сезонових робітників. З самої Чехословаччини має їх приїхати 500.000.

ОРДЕР ДЛЯ КООПЕРАТИВНОГО ПРАЦІВНИКА.

Префект міста Торіно відвідав велику італійську споживчу кооперативу в Торіно. Оглянув передусім електро-автоматичну пекарню. Його приняв керівник кооперативи Томасо Бізі і провінціональний секретар італійського кооперативного союзу др. Вернуіль. Потім префект оглянув централю копеszármaz. При відході висловив своє задоволення успішною працею кооперативи на полі орґанізації споживання й виробництва.

На пропозицію премієра міністрів надано управителеві кооперативи Томасо Бізі титул лицаря Великого Хреста і Велику Ленту ордера Корони Італії.

БІЛШЕ ОБЕРЕЖНОСТИ!

‚Вістник", місячник літератури, мистецтва і т. д. у 1. числі за 1939 рік, у відділі „З пресового фільму" присвячує місце нашому журналові. З грудневого числа Кооп. Республики Вістник виймає характеристику совітських колхозів, м. і. дуже неґативну, і додає:

„Як ці свої погляди погодить Кооп. Республика з реклямою книжки „Призначення України", якої автор дуже прихильно ставився — як до української форми орґанізації — до колхозів! Бо якраз ідеї тої книжки Кооп. Республика назвала „здоровими і суспільно-конструктивними" (ч. VI).

У цій короткій замітці редакція Вістника поповнила аж дві неточности: одну відносно Кооп. Республики, другу відносно автора книжки „Призначення України". Що торкається нас, то треба пригадати те, що ми писали з приводу появи „Призначення України". А саме: у VI. числі Кооп. Республики за 1938 рік на ст. 184, останній уступ, стоїть:

„Є у книжці деякі очевидні неточности, деякі суперечности, є й очевидні помилки (прим. на ст. 268 змішання большевицьких радгоспів з комунами та думка про те, що українське селянство помирилося з колгоспами, які автор вважає „артілями" в стилі давних добровільних селянських асоціяцій). Одначе це є подробиці. В головному тенденція книжки: вернути українському народові самопошану... наскрізь здорова".

Як бачимо, наш журнал, реферуючи про книжку Ю. Липи, виразно підчеркнув помилковість його погляду на колгоспи. Отже не тільки нема в нас ніякої непослідовности, коли тепер містимо ширше мотивований осуд тієї большевицької установи, але є якраз навпаки. Шкода тільки, що автор замітки у „Віснику" забув, чи радше хотів забути про те, що ми писали з оказії книжки Ю. Липи.

Другу неточність поповнив Вістник вже відносно самого автора „Призначення України". Ю. Липа не ставився аж „дуже прихильно" до колхозів; думав тільки, що укр. село помирилося з фактом їх — істнування. А відси ще далеко до „прихильного ставлення".

Треба більш уважно ставитися до людей та їхніх діл, а самому бути обережним у виразах.

Боротьба шведської кооперації з картелями*)

У Швеції картелі почали творитися у перших десятиліттях цього століття. Постепенно вони обгортали ріжні галузі промислу. Само собою розуміється, що вони вели політику цін, спрямовану проти інтересів спотребувачів. В часі світової війни, а особливо в перших роках по війні картелі збільшили свою потугу та свої впливи. В тім часі шведський кооп. рух був уже на стільки сконсолідований, що міг підняти війну з картелями. Провід цієї боротьби є від самого початку в руках „Kooperatva Förbundet" (KF), централі шведських споживчих кооператив. Якими способами K. F. поборює силу картелів на ринку? Переважно, чи радше сказати, майже виключно, через основування власних фабрик, які ведуть безпосередню боротьбу з картелями. Іншими словами, боротьба ведеться шляхом розбудови власного виробництва, яке починає відогравати щораз суттєвішу ролю в житті шведської кооперації. Але треба виразно підчеркнути, що власне виробництво створено не для нього самого, ради самої ідеї. Навпаки, фабрики основували лише в таких галузях, де кооперативне виробництво, через свої методи і якість продуктів, могло мати вплив на обниження цін. Якщо ту саму ціль можна було осягнути іншою дорогою, то „Koop. Förbundet" не ухилялася від співпраці з приватним промислом. Передумовою для основування нового промислового заведення були завжди: основне пізнання відносин ринку та відповідне поінформування прилюдної опінії про конечність боротьби з означеним картелем.

Буде мабуть цікаво вказати найважніші засади власного виробництва союзу K. F. Їх можна зібрати у такі точки:

*) Стаття написана спеціяльно для Кооп. Республики співробітником шведської кооп. преси п. Павлом Ольберґом. Авторові складаємо на цьому місці подяку за ласкаву інформацію. — Ред.

а) власне виробництво можна фінансувати лише власними засобами кооперації;

б) державні або приватні позички для тієї цілі не можуть входити в рахунок; радше зрезиґнувати з поширення власної продукції, як притягати на фабрики чужий капітал;

в) власне виробництво вільно покликати до життя лише в таких галузях промислу, в яких підприємство К. F. зможе конкуренційно і технічно дорівняти існуючим дотепер приватнокапіталістичним. Тимто, підприємства К. F. мусять бути наладнані лиш після засад новочасної техніки;

г) у власній продукції К. F. вільно виробляти переважно лиш такі товари, що мають відносно великий збут в кругах членів кооператив та грають поважну ролю у їх бюджетах, отже самі масові артикули. Радше многим дати щось, як малому числу багато;

д) при поширюванні власного виробництва треба уникати будь якого розпорошування орґанізаційних сил союзу. Сили треба зосереджувати тільки кругом великого завдання і тому не треба наразоснoвувати много ріжнородних заведень.

К. F. завжди старається, як на полі власного виробництва, так узагалі в кооп. роботі йти з духом потреб часу. Обовязковою передумовою власного виробництва є першорядне керівництво.

Беручи хронольоґічно, перший наступ К. F. був на картель марґаринового промислу. Вже перед війною був у Швеції картель фабрикантів марґарини. У жовтні 1920 р. найбільших сім фабрикантів марґарини обєдналися у виробничий й ціновий союз. Зараз потім установлено високі ціни на марґарину, господарсько нічим не обосновані. У листопаді 1921 року „Коор. Förbundet" пустила в рух свою першу модерну фабрику марґарини. Ціна марґарини в картелі була тоді 2,70 корон за кільо. Всупереч тому „Коор. Förbundet" установила від листопада 1921 р. до грудня тогож року ціну 2,35 кор. за кґ. Відтак картель обнизив свою ціну в трьох етапах по 10 ерів на 2,40 кор. (1 корона = 100 ерів = біля 140 пол. ґрошів). Цінова боротьба ішла далі в гострому темпі. По двох дальших місяцях, 29. березня 1922 р. прийшло до розбиття картеля. Внаслідок конкуренційної боротьби ціни марґарини дуже обнизилися. Для доказу наведемо наступні числа: в роках 1921—25 була ціна марґарини 2,02 кор. за кґ.; у 1927 — 1,48 кор.; у 1930 — 1,38 кор. у 1929 році ціна впала до рівня довоєнного часу. Фабрика К. F. дала доказ, як можна давати першої якости товар за відносно низьку ціну. Після обчислення Моріца Бонова вхід К. F. у марґариновий промисл мав такі визначні наслідки:

спотребувачі заощадили на цінах марґарини в роках 1925 до 1935 кругло 10 міліонів корон щорічно, за час 1921—36 найменше 100 міліонів корон;

піднеслася продукція марґарини та збільшилося число працівників у цій галузі; рівночасно сильно зросла також продукція і спотреба масла, отже марґарина йому не пошкодила; через повалення монополевих цін картеля сильно піднеслася консумція товщів.

Особливе значіння мала боротьба К. F. з млинарським картелем. За часу війни власники млинів взязалися в картель, що згодом здобув монопольну позицію на ринку. Картель цей вигнав ціни муки угору. Ті диктаторські ціни опінія недвозначно осуджувала. В році 1922 Союз К. F. набув млин „Tre Kronor" („Три корони") недалеко Штокгольму. Треба тут зазначити, що К. F. при поширюванні свого виробництва неконечно закладає нові власні заведення; радше пробує закупити існуючі фабрики та їх змодернізувати. Згаданий млин Tre Kronor можна було пустити в рух аж у 1924 році. Але вже перед тим часом, в ожиданні надходячої конкуренції, картель обнизив ціни муки. В пізнішому часі прийшли дальші обниження ціни. У 1924 році вдалося союзові К. F. купити другий млин Tre Leion (під трьома Левами). Від тепер К. F. міг свою продукцію засилювати великі частини краю, передовсім очевидно споживчі кооперативи. Так напр., продукція обидвох млинів у 1926 році винесла 87 міліонів кільоґрамів, у 1933 році її вартість була 25,5 міл. корон. У 1935 році млини К. F. переробляли 20,5% цілої продукції пшениці і 18,4% жита. Власне виробництво К. F. зломило монополь цін у млинарській бранжі.

У бранжі вівсяних круп існував картель від 1914—15 року. У 1922 р. він ще поширився. Обіймав тоді шість найбільших млинів Швеції і фактично диктував ціни на ринку. Краєві ціни стояли так високо, що треба було ввозити товар із заграниці. У 1933 році К. F. піднявся продукції вівсяних круп. Це означало виповідження війни картелеві. Одним з перших наслідків вступу союзу в продукцію вівсяних круп було це, що заперестали довозити цей товар із заграниці. Якийсь час потім картель розвязався, бо деякі фабрики відпали від нього. Поки К. F. не продукував круп, ціни вагалися між 0,90 рок. і 1 кор. за кґ. Союз увів новий тип опакування вівсяних круп, що його радо привитали в кругах споживачів. Ціну пакета установлено у висоті 65 ерів. Дякуючи великому попитові, можна було у якийсь час потім знизити ціну до 40 ерів. Приватний концерн Ґілленгаммар також обнизив ціну. Між іншим, під натиском конкуренції союзу, приватні промисловці були приневолені модернізувати свої заведення. Все ж таки не видержали у боротьбі з кооперацією. Сьогодні вже нема монополістичних цін у торгівлі вівсяними крупами. Ба і сам картель належить до минувшини.

У бранжі макаронових виробів у Швеції від многих літ була співпраця між фабрикантами так в ділянці продукції як також і цін. Тенденція до співпраці проявлялася у змаганні до

монополізації ринку. Тому, що розходилося про артикул масової потреби, вмішався у це К. F. У 1933 році він постановив взятися до виробу макарону. У травні 1934 р. фабрика К. F. виробила першу партію макарону. Вже сама вістка про те, що К. F. рішився фабрикувати макарони, спонукала дві фірми до виступу з картеля. Картель обнизив ціни; та не дивлячись на те, його дотеперішня потужна роля скінчилася. Бо виріб К. F., дякуючи знаменитій якости та дешевій ціні, здобував собі чимраз більше розголосу на ринку. У 1935 році фабрика макарону К. F. задовольняла біля 1/3 цілої спотреби краю в цій ділянці. Сьогодні та цифра значно більша.

Дуже повчаюча була боротьба К. F. з картелем кальошів. Це був наймогутніший з усіх шведських картелів. Він цілком безоглядно установляв високі ціни на товар і строго стежив за тим, щоби тих цін справді придержувалися. За 15 літ цей картель виплатив акціонерам біля 50 міліонів корон дивіденди, при акційному капіталі в 4 міліони корон. Цей величезний зиск свідчить, що картель надуживав свого монопольного становища у невідповідальний спосіб. У 1926 році набув К. F. у Ґіслявед фабрику і взявся до виробу кальошів. Перед купном фабрики союзом картелева ціна пари кальошів була 8 кор. 50 ерів. По закуплені фабрики картель знизив ціну до 6 кор. 50 ерів. Фабрика К. F. була щораз поширювана й модернізована; заразом ішла постійна війна з картелем. У 1927 році фабрика союзу виробила 648.000 пар кальошів і ґумових чобіт; у 1930 році — 1,011.000, у 1936 — 1,474.000. Вартість продукції в 1935 р. було 4.725.000 корон. Через конкуренцію К. F. ціна кальошів у країні впала до 3 кор. 50 ерів. Всього заощадили шведські покупці кальошів від 1927 року 6—7 міліонів кор. Окрім того піднеслася продукція та збільшилося число працівників, що мало своє значіння для цілого промислу.

У промислі електричних лямп були панами ринку дві великі скартелізовані фабрики: Skandinavska „Glödlamp" і Осрам. Окрім того працювали ще менші підприємства. У 1928 році ціна одної стандартової лямпи сили 15—25 Ватт була 1 кор. 35 ерів. Дня 1. червня 1930 р., коли стало відомим оснування кооперативної фабрики Люма, картелі обнизили ціну на 10 ерів (до 1,25 кор.). У січні 1931, перед самим випуском першої партії лямп Люми ціну обнижено о дальших 15 ерів, до 1,10 кор. Дня 10. квітня 1931 картель знизив ціну до 0.95 кор. Ціна лямп Люми була спершу 0.85 кор., потім 0.80 кор. Так ішла боротьба кілька літ. У міжчасі з Люми зробилася наймодерніша, прямо зразкова фабрика. За час 1930—1934 продукція зросла у двоє. У 1934 р. вона досягла 3,224.000 лямп, або 33,1% цілої продукції в державі; у 1935 р. число лямп Люми дійшло до 4.153.000 штук. Лямпи Люми знайшли прихильність не лиш у Швеції, але й на світовому ринкові. Експорт жарівок Люми зростає з року на рік;

рівночасно зменшився довіз до Швеції чужих жарівок. Важним наслідком оснування Люми було очевидно те, що на шведському ринку повалено диктатуру цін міжнародніх картелів. Від появи Люми, точніше від 1931 року, населення заощадило 5—6 міліонів корон щорічно, разом за час 1931—36 від 25 до 30 міліонів корон. Треба завважити, що в Люмі беруть участь не лише шведські кооперативи, а й інші нордійські союзи.

Власне виробництво К. F. не обмежується до тих галузів, що вище описані. Воно обіймало ще й інші бранжі, але ті не мають за безпосереднє завдання боротися з картелями.

В останніх десяти роках власні виробництва К. F. ішло від успіху до успіху. У 1937 році оборот виносив кругло 140 міліонів корон. Про оборот у 1938 році ще нема даних; на всякий випадок вже відомо, що розвоєва тенденція виказує дальший поступ.

Під конець моїх виводів хотів би я поручити заграничним кооперативним другам — якщо приїздять до Швеції, нехай оглянуть на місци власне виробництво „Kooperativa Förbundet". Вони матимуть користь і втіху з таких оглядин.

Павль Ольберґ
(пер. **К. К.**)

ПРОБЛЄМИ ОРҐАНІЗАЦІЇ І ПРАКТИКИ

Блуди в керівництві та як їм запобігати*)

Найчастіші блуди, які стрічаються в керівництві, це — на підставі ствердження варшавського „Наукового інституту орґанізації":

1. Недостаточне орієнтування керівництва в цілости справ;
2. Брак відповідної атмосфери праці.

На причини недостаточної орієнтації в цілости справ складаються:

а) перетяження керівництва дрібними справами,

б) невідповідна метода звітів,

б) невідповідний поділ праці і брак усталення обовязків та компетенцій.

На брак відповідної атмосфери праці впливає:

а) невідповідний добір працівників і

б) невідповідне з ними обходження.

Коли обєктивно заналізуємо орґанізаційний стан нашого підприємства, то напевно знайдемо в нім більшість повищих блу-

*) Гл. статтю того ж автора в 1. ч. К. Р. за б. р.

дів, бо їх знайдемо і в більшости всіх підприємств чужих. В кожній людській праці знайдуться похибки, і це не стане лихом, коли зуміємо ці похибки добачити, до них признатися та їх справити. Це є звичайна дорога кожного розвитку, кожного досконалення. Якщо є зле деінде, то це не значить, що і у нас так мусить бути. Ми мусимо собі присвоїти новочасні методи орґанізації, якими потрафимо зрівноважити інші, від нас незалежні браки в нашому господарському житті. Коли запізнаємося з цими методами, то побачимо, що властиво беручи на здоровий розум, не можна інакше робити, як власне ці методи вказують. Чи не стрічаємо, що начальний директор поважної інституції займається видаванням вугілля на потреби бюра чи видаванням поштових значків, боячися, щоб не дай Боже не пропав де значок або не видано одного відра вугля більше? Чи не простіший і дешевший буде спосіб завести відповідну контролю? Чи повищі чинности є чинностями начального управителя більшої інституції? Займаючися цими і їм подібними дрібними справами, не мають часу на праці їм властиві: контролю, аналізу і керування.

Щоби можна належно контролювати, аналізувати і керувати, то керівництво мусить мати відповідні звіти з діяльности цілого підприємства і то в формі такій, щоб керівництво без спеціяльних студій, вичислень і т. п. могло слідкувати за діяльністю всіх клітин та видавати відповідні прикази. Одначе, щоби ми могли ствердити, чи діється добре чи зле, мусимо знати, як повинно бути. І тут знова вертаємо до питання бюджету, бо щоби звіти могли сповнити своє завдання, то мусять виказувати порівнання дійсного стану зі станом постульованим. Найкраще надаються до цего вичерки Ґанта, які полягають на цім, що на спеціяльній сітці приймаємо певні поля за 100% прелімінованої суми, кількости ваги, чи часу і опісля вичеркуємо на ній лінію виконання, яка являється процентовим відношенням виконання до прелімінування.

Примір: Звіт продажі:

1. Склеп 1. або 2. Товари ґрупи А.

Товари	Січень	Лютий
Ґрупа А		
„ Б		

Склепи	Січень	Лютий
Склеп I		
„ II		

На повищих вичерках бачимо, що в січні ми виконали (продаж) бюджет на 80% в ґрупі А і на 120% в ґрупі Б. В лютім на 60% в ґрупі А і на 80% в ґрупі Б. Нижча товста лінія означає

суму ліній горішних, а тим самим виконання за певний час то є по лютий, по березень і т. д.

Уживається й інших метод звітів, а іменно в формі стовпців, кругів, ліній чи табеляричних зіставлень. Очевидно, що найкраще „промовляють" вичерки динамічні, лінійні, менше вичерки статичні, у формі стовпців чи кол, а найменше догідні є звіти табеляричні з цілою масою цифр, які треба щойно студіювати та дошукуватися важних проявів.

Вичерки „динамічні" себто т. зв. діяґрами відразу на перший погляд виказують нам стан даної ділянки нашої діяльности і уможливлюють сейчас рішення керівництва. Вони представляють рух торгів, запасу товарів і под. у формі „кривих" ліній.

Дальшою причиною недостаточної орієнтації в цілости справ є, як ми вже згадали, злий поділ праці і недостаточне усталення обовязків і компенції поодиноких службовиків, що дуже часто викликує ріжні непорозуміння між працівниками, а то й керівництвом, що безперечно утруднює і спинює працю. Кожний службовик повинен знати свій круг ділання, свої права і обовязки.

Кожному службовикові належить позіставити в крузі його діяння можливу самостійність, бо коли керівник при кожній справі накидує свою волю і узнає лише свою ініціятиву, то всі є виконавцями і творчо працює лише він один. Чи може він виконати добре завдання?

Капітальною засадою поділу праці є поділ на керівничі і виконавчі функції. Керівники мусять мали вільний час на контролю і аналізу діяльности установи чи певного її ділу і на шукання нових доріг. Не будуть мати того часу, коли будуть обтяжені виконанням праць, що їх може виконати о много дешевше пересічний службовик. Лучення керівничих і виконавчих функцій спричинює звичайно те, що ані одні, ані другі не будуть належито виконані. Один може надаватися до функцій керівничих, инший лише до виконавчих.

Маючи усталений поділ праці, належить опрацювати інструкції для кожного відтинка праці і усталити перебіг справ. При існуванню писемних інструкцій кожний службовик може бути зглядно легко заступлений і праця на тім не потерпить. Не сміє бути в бюрі „незаступних" сил, які переконані, що лише вони потраплять дану працю виконати.

Вкінці другим головним орґанізаційним блудом попри недостаточну орієнтацію керівництва в цілости справ є, як ми вже згадували, брак відповідної атмосфери праці, а причиною того є невластивий добір службовиків або невідповідне з ними поведення керівництва. Щодо добору, то на жаль не все рішають про приняття до праці фахові кваліфікації. Тому не дивниця, що праця не завжди може бути властиво виконувана. Кожна ділянка праці вимагає

спеціяльного вишколу і приготування. Маємо спеціялістів в інших ділянках: медицині, праві, і т. п., але не вироблюємо собі спеціялістів в ділянці адміністрації. Зрештою — школа сама ще не видає спеціялістів в кожній ділянці. Спеціялістом стається людина через мозольну працю у спеціяльности, і керівництво повинно стреміти до того, щоби кожний діл був обсаджений спеціялістом керівником; а коли б такого не було, то піднайти відповідного службовика та помогти йому спеціялізуватися в даній ділянці.

Який відємний вплив на працю та її видатність має невластиве обходження керівництва зі службовиками, не треба узасаднювати. При невідповіднім трактуванню службовик, замість чутися співтворцем вартостей, членом одної сімії, яка у гармонійній співпраці стремить до наміченої цілі, — стає бездушною, нічим з підприємством незвязаною одиницею і працює лише для того, щоби перетривати, поки чогось кращого собі не підшукає. Підприємство, яке в його розумінні є інтересом керівництва, його не інтересує; якже ж часто він навіть тішиться його неуспіхами, ідентифікуючи неуспіх підприємства з неуспіхом керівництва.

Треба ствердити, що керівник дуже багато причинюється до розвою підприємства, коли потрапить підшукати відповідних службовиків та відповідно з ними обходитися, хотяйби сам не мав відповідних до цего становища кваліфікацій.

Належить отже реалізувати кличі:

Відповідні люди на відповідні становища!

Відповідні люди на відповідні місця!

Шануймо людську гідність!

Бо лише в цей спосіб створимо здорові підстави для розвою кожного підприємства.

Не може бути найменшого сумніву — каже теперішній польський віцепремєр Євген Квятковскі в своїй праці „Dysproporcje" — де належить шукати найглибшого і найправдивішого джерела всіх вартостей. Є ним без сумніву людина; то є та пружина, котра надає значіння і вартість всім річам і явищам. Треба рішучо зірвати в цій ділянці зі зрадливим кількостевим критерієм. Одиноко властивою є в цьому місці якостева аналіза. Питання це належить переорати аж до найдальшої глибини... Коли отже відчуваємо і констатуємо, що часто значно менші держави і народи в Европі мають кількакратно вищий співчинник політичної витрималости, що голос їх більше важкий, ніж в нас, що ці самі питання розвязують вони скорше і легше, що при меншому зусиллю одержують непропорціонально більші користи, то явище це належить приписати фактові, що динамічна вартість людини у нас і на заході Европи й в Америці зовсім інша. Ця диспропорція лише в малій мірі випливає з індивідуальних психіч-

них прикмет людини, бо в кожній ділянці і щоденно стверджуємо, що наш селянин, інженер, учитель, журналіст, урядник, в поодиноких випадках навіть купець і промисловець є особисто більше інтеліґентний, творчий, самостійний, чим відповідний елемент заграничний".

Вище сказане ми повинні собі запамятати. Маємо службовиків інтеліґентних, працьовитих, ідейних і відданих. Треба нам лише відповідного керівництва, яке створило б такі услівя праці, в яких кожний службовик міг би виявити і вихіснувати всі свої здібности. Отже відповідні люди на відповідні місця! — бо це є невідклична умовина повного і сталого розвитку нашого народнього господарства.

І. Коцур.

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО

КРІЗА В СПОЛУЧЕНИХ ДЕРЖАВАХ АМЕРИКИ

Як прийшло до крізи.

З іменем Сп. Д. Америки сполучені поняття про багатство й добробут. Та й не диво.

Сп. Держави Америки обіймають територію майже на одну четвертину більшу від цілої Европи[1]), а населення мають чи не в чотири рази менше. Сп. Держави продукують: 50 проц. або більше цілої світової продукції: нафти, вугілля, заліза, сталі, міди, бавовни, алюмінія і т. д. Сп. Держави мають у себе 50 проц. залізниць цілого світа та дві треті світової кількости авт. Сп. Держави виказують велику первагу майже в усіх формах продукції світа: машини до писання, рахування та шиття, машини хліборобські, кінематоґрафія і т. д. Сп. Держави мають найбільший в світі експорт. Сп. Держави переховують в своїх льохах дві треті цілого світового запасу золота. Сп. Держави є одинокою в світі собі вистарчальною потугою в найширшім значінні цього слова. Сп. Держави є одинокою країною в світі, яка (до 1923 р.) майже щорічно абсорбувала міліон іміґрації.

І при всіх цих багатствах, при нечуваних, казкових прикладах збагачення, Америка, країна руху та праці, — в теперішний мент виказує найбільше число безробітних; чи не найбільший процент її населення бореться тяжко за життя і є засуджене на нечинність. Америка стала країною, де парадокс — нужда з причини великого багатства — знайшов свій найправдивіший вислів. З причини надбутку хліба, сирівців, товарів, золота — тут поширилась нужда, безробіття та з ними сполучений моральний підупад: обмани, шахрайства, крадіжи, душегубства.... Мимоволі насувається питання: чому й як?

Предметом наступних рядків є пояснити економічно-соціяльну крізу Сп. Д. Америки та реорґанізацію господарської структури, яку переводить в життя президент Франклін Рузвельт[2]).

---

[1]) Простір Сп. Д. Америки: 7.839.000 кв. км.; Европа (без Росії): 5.420.000 кв. км.

[2]) Теперішний президент Сп. Д. Америки Франклін Дерано Рузвельт народився 30. січня 1882 року в Державі Ню-Йорк.

Рузвельт є одним із найпопулярніших президентів в американській історії. Тому, що американці є нарід реальний, вони перевели популярність

Економічна кріза, яку пережили Сп. Д. Америки в роках 1929—1935, вважається крізою кредиту та надпродукції. Така ситуація — чи не одинока в історії — пояснюється великою війною, повоєнним життям та тою ролею, яку Сп. Д. Америки відогравали в цілім життю Европи, головно від 1914 до 1927 року, себто до того моменту, коли европейська продукція досягла передвоєнного рівня.

Від кінця 1929 р. Сп. Д. Америки примушені були ліквідувати ту ситуацію, в яку їх завела війна та повоєнне господарювання: ситуацію банкротства, ситуацію надпродукції та масового безробіття з загрозою соціяльної революції.

Характеристика американського господарства. Протягом майже двох десятків літ Сп. Д. Америки постачали в цілий світ. Війна сильно підтяла продукцію воюючих держав, примушуючи їх купувати в Америці навіть ті продукти, що їх вони звичайно самі виробляли. А решту світу, яка була купцем Европи, це також примусило звернутись до Сп. Д. Америки за промисловими продуктами, бо Европа їх більше не постачала. Війна таким чином глибоко вплинула на економічну ситуацію Америки. Вона

Рузвельта на числа. В 1936 році засопис „Fortune" перевів анкету про успіх перевиборів Рузвельта і відгадав їх з точністю до 1 проц. З цеї анкети виявилося, що Рузвельт є богом у неґрів (87,7 проц.) і у бідних (80 проц.); популярним: у бідних (75 проц.) і середних верств населення (61,6 проц). Багаті осуджують всі реформи Рузвельта. А на загал 54,8 проц. американців схвалюють „New Deal" 11,3 проц. остають байдужими, а 33,9 проц. ворожі до „New Deal". Вже нині за през. Ф. Рузвельтом признається третє місце: він йде після Вашинґтона і Лінкольна; три великі герої — Вашинґтон, Лінкольн і Фр. Рузвельт — домінуючі три великі кризи в історії американського народу: війна за незалежність, боротьба за національну єдність і Велика війна.

Франклін Рузвельт зістав вибраний президентом в 1932 році від партії демократів з великою більшістю, а в 1936 р. був тріюмфально перевибраний на дальших 4 роки (мандат кінчиться в 1940 р.): з 37 міліонів голосувавших, 27 міліонів було „за" Рузвельтом.

Президент Рузвельт уважається особою надзвичайно інтеліґентною, енерґійною, цікавою й ориґінальною та людиною широкої фантазії, артистом політичної думки й слова, великим провідником мас.

Централістичні тенденції Рузвельта при переведенню пляну господарської реорґанізації — New Deal — та той авторитет, який він при цім проявив, спричинились до того, що його трактовано „фашистом", „неамериканцем", диктатором". Письменник E. Ludwig, який написав чимало біоґрафій великих людей („Мусоліні", „Вільгельм II" та інші) в своїй книжці: „Roosvelt", (Paris, Plon, p. 346—7), порівнюючи прикмети диктатора з прикметами Рузвельта, пише: „Диктатор говорить лиш про добробут нації; Рузвельт тільки про добробут особи. Диктатор жиє своєю політичною партією; Рузвельт жиє боротьбою партій. Диктатор говорить про тисячелітність імперії; Рузвельт тільки про наступний день. Диктатор цілий в уніформі; Рузвельт її не не має. Диктатор захопив власть огнем і мечем; Рузвельт її посідає від загального голосування та згоди Конґресу. Диктатор провокує крізу, щоби вважатись за спасителя; Рузвельт підчас нечуваної крізи був запрошений своїм народом для його спасіння від неї. Диктатор хоче перевернути підстави спільноти; Рузвельт хоче їх зберегти. Диктатор сторониться людей; Рузвельт їх шукає. Диктатор хоче бути респектований; Рузвельт — любимцем". Порівняння дуже цікаве, але автор — слід зауважити — підходить з психольоґією европейця й дещо забуває... Відомо, що Рузвельт відповідає всім завше з усмішкою, навіть найбільшим своїм противникам. Отже один з американських журналістів влучно сказав: „Диктатура усмішкою є найтяжчою", а дійсність є така: як Мусоліні є дуче для італійців, Гітлер є фірер для німців, так Рузвельт є „лідер" для американців.

перетворила Америку в доставця на цілий світ як хліборобських продуктів, так і промислових. Така виключна ситуація не мала прикладу в і сторії.

Сп. Д. Америки, маючи перед собою необмежений ринок збуту, збільшували з року на рік свою хліборобську та промислову продукцію. Завдяки ріжним методам — селєкції насіння, раціоналізації (тейлоризму) в промисловости — вони досягли рекордових чисел: продукція збіжжа в 1919 році є більша о одну третину від 1913 р., а продукція сталі за той час збільшається на 90 проц. Поруч з цим зростає і торговля: експорт, що виносив 2 і пів міліярдів долярів в 1913 році, чинить 8 міліярдів $ в 1919 р. Всі інші дані свідчать про нечуваний економічний розцвіт Америки: ціни зростають, — торговельний білянс виказує зростаюче з року на рік позитивне сальдо, — високі заробітні платні і т. д.

Вже при першій економічній крізі по війні — 1920—22 р.р. можна було сподіятися, що ера добробуту Америки небавком цілком зміниться; за цим промовляла та коротка депресія, яку пережила в ці роки Америка. Одначе дійсність не потвердила цих сподіванок: протягом ще повних семи літ, Америка залишиється доставцем світу. Мир привертає свободу морських рухів, що сильно сприяє розціту заграничної торговлі; Америка задержує ще величезні ринки збуту.

Зруйновані краї потребують американських товарів для своєї розбудови. Ще ціла Центральна Европа бореться з недостатком, голодом і непорядком (горожанські війни, неспокій, війни за границі тощо). Східня Европа (б. Росія) переживає нечувану соціяльну революцію. Завдяки цим усім причинам, продукція Европи доперва в 1926/28 досягає в перше передвоєнну височінь. Потрібно було працювати більш десятка літ, щоби відбудувати зруйновану війною промисловість. Тому війна і повоєнні роки (1927—28 р.) дали такий сильний імпульс для розцвіту Сп. Д. Америки. І капіталістичний режім, оскільки він зміг розвязати проблєму **відбудови**, творючи нові капітали, нові підприємства — то в тій самій мірі він наближував світ — без найменшого припущення — до нової крізи, до крізи, нечуваної своїми розмірами як в Сп. Д. Америки, так і в Европі.

Европа, загоївши свої рани, стає конкурентом Сп. Держав Америки: зудар між старим й новим світом стає тим чутливіший, що Европа відновлює своє хліборобство, удосконалює промисловість. Зудар двох капіталістичних мас — старого й нового світу, якщо не згадувати про третий ще новіший — азиятський (ніппонський!), є надзвичайно сильний: ціни, починаючи від кінця 1929 р., катастрофально падають.

Ще протягом двох літ — 1927-1929 — (себто від моменту, коли европейська продукція досягла передвоєнного щабля) Сп. Д. Америки переживають період господарського добробуту, завдяки розвиткові нових галузів промисловости: автомобілевої, авіяційної, радіотехнічної та інших.

Велика кріза. Вкінці 1929 р. в Сп. Д. Америки вибухає кріза: автомобілева промисловість впадає в цикль клясичної крізи. Вироблені в масовій кількості авта не знаходять збуту: внутрішний ринок пересичений, а експорт унеможливлений завдяки европейській конкуренції. Европа, відреставрувавши своє господарство — продукція якої вже на 30 проц. перевищує передвоєнну, — продукує краще і головно дешевше, бо робочі руки платяться тут дешевше, а грошеві одиниці ціняться нище (внаслідок девалюації). З цієї причини надпродукція в одній галузі миттю викликує загальну перепродукцію в Сп. Державах, бо европейський ринок майже нічого не приймає. Сп. Д. Америки впадають в страшну соціяльно-економічну крізу від кінця 1929 до 1935 р., наслідки якої ще до нинішної хвилі відчуваються (безробіття!). Протягом 5-ти літ С. Д. Америки боряться з хронічною надпродукцією та страшною знижкою цін на промислові та — головно — хліборобські продукти. В той час, як промислова продукція пристосовується до нової ситуації шляхом зниженням подачі продуктів, хліборобство, завдяки врожаю, продовжує виказувати зростаючу продукцію, чи бути байдужим до упадку цін. Ціна на збіжжя в 1932 році падає на 65 проц. порівнюючи з 1929

роком. Більшість населення Америки біднє, а з цим завмирає торговля й промисловість. За такого стану перед Сп. Д. Америки, по остаточній втраті европейських ринків збуту, повстає проблема пристосування своєї продукції до національних потреб, а не світових. Цей процес пристосування ще й нині не закінчений, він продовжується. До того прямують всі реформи Рузвельта. Та раніш чим перейти до їх характеристики, треба пояснити ролю кредиту в американськім господарстві.

Роля кредиту в американськім господарстві. Від 1914 до 1927 року Европа набуває все, як було сказано, від Сп. Д. Америки, але нічого не платить: все купується на кредит. Увесь розцвіт своєї продукції Сп. Д. А. завдячують кредитовій системі. Відбудова й розвій світової продукції рівнож завдячує кредитові. Тут приходить в увагу кредит коротко- та довгоречинцевий.

На передодні великої війни практика емісії паперових грошей находить широке примінення в світовім господарстві (головно в провадячих війну державах). Той спосіб плачення, що дійшов свого розцвіту в XIX ст., доповнюється новим: скріптуральним шляхом, поширенням вжитку чека, чи простим переписом з конта на конто. Скрізь повстають величезні т. зв. депозитні банки, які — подібно до емісийних банків — творять номінальну закупочну силу, бо позичають, чи кредитують. Від найстарших часів банки позичали на довірені їм гроші, чи вклади. Але підчас війни повстала нова метода кредиту, яка привела до повної революції в господарстві, бо поняття цінности набуло цілком іншого сенсу. До депозитних банків приносяться не тільки реальні цінности, золото, чи банкноти, його репрезентуючі, але й коротко термінові державні папери. Приватна особа чи фінансовий уряд, звіряючи банкові свої короткотермінові цінні папери, зістають кредитовані на біжучім рахунку, яким диспонують, — чеком, або простим переписом з конта на конто. Так, що поруч з інфлянцією паперових грошів народжується скриптуральна інфляція, чи кредитова інфляція. Остання досягає нечуваних розмірів в Сп. Д. Америки. На підставі статистичних даних, опублікованих Союзом Народів (в Женеві), вклади в Сп. Д. Америки потроїлись за добу від 1914 до 1927: із 8,7 міліярдів $ на 25,8 міліярдів $. За той же час число банків зросло з 8548 на 28218.

Поруч з поширенням короткотермінового кредиту, в Сп. Д. Америки зростає й поширюється довготерміновий кредит. Тут цьому сприяє спеціяльна система емісийних банків. Приватні банки, приймаючі депозити (вклади), зобовязані складати певну ґарантію в цінних паперах до федеральних банків (Federal Reserve Bank). Завдяки цьому тут витворилась спеціяльна форма широкого кредиту. Сп. Д. Америки, постачаючи воюючим державам товари, платили за них своїми обліґаціями. Приватні особи, дістаючі за свої товари ці обліґації, депонували їх в приватних банках, які за це їх кредитували. Диспонуючих цим кредитом, приватні особи купували за нього нові цінні папери, чим уможливлювали поширення державних позичок. Таким чином встановлювався певний circulus viciosus, розміри якого стало зростали. Константовано, що на зложених 100 одиниць готівкою, банки потрафили уділювати 1000 одиниць кредиту, або 10 разів більше! Як держава, так і приватні спілки легонько вміщували свої обліґації й акції. Державний борг з 1193 міліонів в 1912 р. зростає в 1919 до 25.482 міліони $. Приватні емісії ростуть ще скорше. Лиш за два роки з 1927 по 1929 випущено акцій та обліґацій на 18 міліярдів $. Поруч з цим зростають і гіпотеки. В 1933 році загальна сума гіпотек виносить 35,5 міліярдів $.

Американський хлібороб (фармер) і промисловець поширюють, завдяки кредитові, свою продукцію. Фармер заборговується, щоби придбати новий шматок землі та відповідні засоби до її управи. Шляхом емісії акцій та обліґацій теж промисловець поширює свої підприємства, збільшує продукцію. Шляхом емісії обліґацій держава платить за товари для себе та для своїх союзників. А тому, що продукція поширилась завдяки кредитові, то завдяки кредитові здобуваються і ринки збуту. Наслідком цеї системи кре-

дитування було задовження сфедерованих держав, задовження приватних осіб і держави та задовження між новим і старим світом.

Проблєма міжнародніх кредитів. Задовження Европи в Америці продовжується і після війни: позичають не лише держави, але й приватні спілки та самоврядування. Німеччина находить в Сп. Д. Америки найширші кредити, які вона використовує на раціоналізацію своєї промисловости, поліпшення залізниць і т. д.

Одним словом, воєнна й повоєнна господарка базувалася на кредиті. Цілий світ користав з кредиту, кохаючи надію на сталий добробут. В Сп. Д. Америки вкорінився оптимізм у постійне поширення продукції шляхом кредиту. Але цей оптимізм американців в недовзі розвіявся, бо не мав здорових підстав. Кредити, уділені Сп. Д. Америки Европі, призначались більш на споживання, чим на виріб нових цінностей, творення нових капіталів.

Продукція Европи — завдяки американським кредитам — значно збільшилась, але її платнича здібність зменшилася сильно. До того американська продукція настільки зросла, що Сп. Д. Америки не потребують майже нічого довозити з Европи. Зі всього ще одинока туристика служить для Европи джерелом доходу для сплачення своїх боргів американцям, але й вона показується цілком недостаточною. З величезних міліярдів (точна сума яких ще не була оголошена), позичених Европі, Сп. Д. Америки не можуть дістати нічого. Всі кредити зістали „заморожені" (як їх назвали), але в дійсності їх можна вважати майже втраченими для Америки. Недодержання Европою своїх зобовязань, чи банкротство Европи, викликало в Америці нечувану кредитову крізу.

Несплачуванням Европою амортизацій та відсотків з затягнених позичок не було — слід це підкреслити — стільки катастрофальним для самої Америки, бо вона є настільки багата, що могла б жити без них, скільки для самого капіталістичного режіму, базованого на кредиті. Нечувана кредитова кріза приводить до провалу цілої економічної структури світа, головно Европи та Америки. В 1930—1933 р. р. Сп. Д. Америки переживають найтяжчі моменти як внутрішньої, так і зовнішньої кредитової крізи.

При найкращій волі вивязатися зі своїх зобовязань Европа не встані знайти „трансфери", чи винайти спосіб сплачення, бо Америка ізолювалась від світа високими „прогібіційними" митними тарифами; бо її собівистарчальність непотребує европейських товарів; бо її торговельний білянс стало активний супроти Европи; бо Америка не має більше боргів в Европі, як це було перед війною. Европа не може сплачувати навіть золотом (якого ніколи би не вистарчило, тому, що світовий запас золота є много менший від загальної суми воєнних боргів Европи), бо ж Америка є пересичена золотом (передержує у себе дві третини цілого світового запасу золота) і відмовляє його приймати, аби уникнути внутрішньої інфляції. Тому европейські держави, як відомо, цілковито припинили сплачування боргів і ця проблєма й до нині остає не вирішеною[3]).

---

[3]) Проблєма міжнародніх боргів є сама по собі — надзвичайно цікава й багата змістом. Тому, що вона виходить поза межі цих рядків, на ній не зупиняюся. Одначе пригадаю, що як би не була трактована справедливість виконання свідомо взятих на себе зобовязань, більша частина позичок перетворилась de facto в доброчинність Америки по відношенню до Европи. Будучність покаже на скільки це твердження оправдається. Як досі, ці позички вважаються простою втратою для Америки. Треба одначе думати, що ця проблєма цілковито не вмерла. Ще майже перед місяцем Анґлійська Палата Льордів займалась цею проблємою в звязку з підготовчими працями до заключення торговельної умови між Анґлією і Сп. Д. Америки. Анґлія 15. VI. 1934 припинила всяке, навіть символічне сплачування. Не є виключено, що вона його відновить.

Деструктивні наслідки кризи. Факт несплачування боргів чужими державами був катастрофальний на стільки для державного буджету Сп. Держав Америки, що для приватних банків. Банки не можуть додержати своїх зобовязань, бо їх дебітори (довжники) не платять. В 1931 р. президент Гувер проголошує мораторію для врятування банківництва від повного провалу. Але цим лише посилюється внутрішня кредитова кріза.

Буджети Сп. Д. і міст виказують дефіцити. Фармери, залізниці, ріжні торговельно-промислові товариства сильно обдовжені. Гіпотечні кредити допомогли будівництву надолужити втрачений час, але наслідком цього був надмірний зріст довготермінових позичок. Хоч приватні банки не мали втрат на державних цінних паперах (бо амортизація й відсотки сплачувалися точно), але вони мають страти на муніципальних і інших позичках. Приватні довжники, головно закордонні, не платять, що катастрофально впливає на банки. Головною причиною цеї ситуації є зудар двох конкуренційних продукцій: европейської і американської. Раптовий упадок цін, як наслідок того, спричинює загальне банкротство.

Підчас виборів Рузвельта президентом (1932) ситуація була безрадна: податки вплачуються погано; буджети держав і міст — в дефіцитах; залізниці, промислові підприємства виказують страти. Американські рухомі цінности переживають нечувану крізу: акції зза браку дивіденд, облігації ізза невиплачування процентів і амортизацій. Гіпотечні позички досягають кольосальних розмірів. До того ці позички знаходяться переважно в руках земельних банків (яких в Сп. Державах є дуже багато) і, навіть, депозитних банків. В часі зросту цін на збіжжа, зросту хліборобських зисків, фармери сильно задовжилися з метою поширення продукції та закупу землі. Ці позички з причини упадку цін на хліборобські продукти, там не сплачено.

Після чорної пятниці на Ню-Йоркській біржі в жовтни 1929 кріза викликала в містах масове безробіття; будинки пустують за браком льокаторів, а чинші сильно знижені. Власники, сильно перетяжені ріжними місцевими податками, не встані сплачувати процентів й амортизацій з затягнених гіпотек. А факт, що більшість таких гіпотек затягнено в асекураційних товариствах, які переводять обезпечення на життя (надзвичайно сильно розповсюджене в Сп. Д. Америки) спричинює їх банкротство. Від банкротства обезпеченевих товариств терплять всі верстви населення, а головно ті, що обезпечили себе на старість, на випадок хвороби, безробіття... (В Америці не було тоді ще державної соціяльної асекурації).

Таким чином нечуваний добробут Сп. Д. Америки з часу війни і по війні (до 1829) перемінюється завдяки переборщенню, якщо не надужиттю, системи кредитування, — в траґічну ситуацію, яка загрожує соціяльною революцією. Надпродукція викликає масове безробіття: майже 16 міліонів! В рр. 1931—32 до С. Д. Америки заглянула біда: жебрацтво в містах стає цілком звичайним явищем. Робітник, який ще до недавна діставав найвищу заробітну платню, переходить або на жебрацтво, або на ласку доброчинних установ, або на державну допомогу! І в такім стані опинюється майже половина населення Сп. Д. Америки, якщо числити на одного непрацюючого чотири члени родини. Повстають траґічні питання: що робити, щоби запобігти такій невідрадній ситуації? Що робити з боргами селянина-фармера, власника будівель, промисловця, торговця?

Всі ці питання вже старався розвязати попередник президента Рузвельта, президент Гувер. Ліцитація довжника фармера, промисловця не доводить до нічого, бо незнаходить, навіть, купуючих. Публичні праці, закуп збіжжа Земельним Урядом — Farm Board — шляхом утворення нової кредитової інституції — National Kredit Corporation — фінансова допомога через спеціяльно створену фінансову установу — Reconstruction Finance Corparation — не в стані поліпшити ситуації: підвищити ціни, оживити господарство. Підприємства продовжують виказувати страти. Ніхто не відважується що небудь починати, недовіря зростає. Даремно емісійні банки знижують есконта на півтора проц. (7. V. 1931). Даремно вони викидають на ринок сотні міліонів готівки шляхом т. зв. політики „open marcet". Хоч кредит можна дістати майже задурно (коли порівняти з тим, що за нього платилось), то одначе не має бажа-

ючих користати ані з кредиту, ані з надміру готівки. Навпаки. Між 1929 і 1933 сотнями ліквідуються банки. Емісія акцій та обліґацій з 10 міліярдів у 1929 р. паде на 0,6 міліярда $ в 1932. (В 1913 р. вона чинила 1,6, а в 1928 7,8 міліярда $). Крім втрат на акціях, обліґаціях, на наємнім, на збіжжі, вся промислова продукція катастрофально паде: виріб сталі, приміром з 60 міліонів тон в 1929 паде до 13 міліонів тон в 1832. Хоч не всі американці вимирають, то вони не знають пощади від крізи. Приватна власність, приватна ініціятива, приватна підприємчивість — якою так чванилися американці — провалюються. Кріза приймає такі форми й такі розміри, що ніякі поверховні реформи, ніякі паліативи не в стані її спинити. Вона вимагає кардинальної зміни цілої економічної структури. Подвійний характер крізи — провал закону подачі і попиту, який викликав провал цін, та не чуваний зріст продукції, викликаний умовами воєнної господарки, — вимагає ліквідації надмірних засобів продукції, щоби застановити упадок цін і привести до рівноваги подачу та попит. Президент Рузвельт не вагатиметься примінити до того небувалі методи. Він старатиметься діяти, він примінюватиме свідому волю на місце вільного господарювання. Він старатиметься відбудувати кредит і своєю політикою дешевого гроша викликати зріст цін; він старатиметься опанувати хліборобську й промислову продукцію; він старатиметься забезпечувати промисл замовленнями для зменшення безробіття, виказувати їм допомогу та, головно, усталити умови праці і запевнити їм працю.

Д. Піснячевський.

(Далі буде)

З КООПЕРАТИВНОГО СВІТУ

Нова Чехо-Словаччина та її кооперація

Надзвичайні події, що їх пережила Чехо-Словаччина протягом місяців з травня аж по листопад біжучого року тяжко відбилися на положенню республіки. Катеґоричні вимоги Німеччини про обєднання з німецькою державою по можливости всіх осіб німецької національности, що були громадянами Чехо-Словаччини, привели, як відомо, до зміни границь між Німеччиною та Чехо-Словаччиною. Але, слідом за Німеччиною, Польща й Мадярщина підняли також питання про зкореґовання своїх границь з Чехо-Словаччиною. На це Чехо-Словаччина була примушена погодитися і такі зміни були зроблені. Вони знайшли свою правну підставу в постановах двох міжнароднiх конференцій в минулому жовтні: першої — в Мінхені, в складі премієрів чотирьох великих держав: Анґлії, Франції, Німеччини та Італії, другої — у Відні, в складі міністрів закордонних справ Німеччини й Італії".

Наслідком згаданого направлення границь Чехо-Словаччина, створена версайською умовою, дуже багато стратила. Вона віддала Німеччині понад 28.680 квадратових кільометрів свого обшару, головним чином на півночі республіки, з більш ніж 3 міліонами 650 тис. населення, більшість якого належало до німецької національности (судетські німці). Виправлення границь з Угорщиною та Польщею привело до страти Чехо-Словаччиною біля 13.000 квадратових кільометрів та понад міліон 270 тис. душ населення.

Таким чином, колишня Чехо-Словаччина примушена була поступити иншим державам біля 41.600 квадратових кільометрів свого обшару та понад 4 міліони 900 тис. своїх громадян. Це — не мало, коли пригадаємо, що до виправлення гряниць Чехо-Словаччина обіймала територію 140.500 квадратових кільометрів та числила майже 15 міліонів населення. Вага згаданої страти стане для Чехо-Словаччини ще більше дітkливою, коли тямити, що щойно віддані Німеччині землі мають біля 50% мінеральних багацтв, експльоатація яких в колишній Чехо-Словаччині давала в більшости випадків дуже задоволяючі висліди. На тій же території знаходилася значна скількість дешевої сировини, що була до послуг промислу колишньої Чехо-Словаччини.

Сумний образ того, що, в наслідок таких виправлень гряниць, Чехо-Словаччина втратила, знаходимо в цікавій статті д-ра Антоніна Гульки: „Перед новою господарською орієнтацією Чехо-Словаччини" (Земедєльські Дружственні Лісти 1938, ч. 48).

До виправлення гряниць вугіль, головним чином, з Судетської области, не тільки запліднював промисловість республики, та оплачувався чеськими коронами, але й вивозився закордон, при чому в 1937 році активний білянс Чехо-Словаччини у зовнішній торгівлі вугіллям досягав 400 міліонів Кч.

Після виправлення гряниць, вугіль опинився в більшій своїй масі на обшарах держав, що межують з Чехо-Словаччиною; остання, довозячи його, повинна клопотатися за заплачення його чужоземними валютами.

Як такі оплати є значні, видно з того, що за приблизним підрахунком білянс зовнішньої торгівлі вугіллям нової Чехо-Словаччини, якщо ця остання буде примушена купувати його на території сусідних держав, замість активного був би пасивний на суму одного міліярда Кч.

Анальоґічні наслідки матимуть місце також, щодо активности білянсів зовнішньої торгівлі Чехо-Словаччини, в ділянці инших продуктів промислу, для продукції яких потрібно нині купувати сировину зза кордону, т. є зі судетської ж країни колишньої Чехо-Словаччини Це виявляється, наприклад, у відношенню до пива: 6 заводів працює, наприклад, на території нової Чехо-Словаччини, а сировина — в Судетах, тоб то за кордоном.

Дещо подібне спостерігаємо й щодо текстильного промислу, продукції паперу, металів тощо. Коли розходиться про подробиці, то бачимо, що Чехо-Словаччина, дякуючи направленню її кордонів, понесла значні страти в ріжних галузях своєї промисловости, якщо взяти під увагу розміри їх колишньої продукційности. Так, вона стратила 23% в металевій продукції; 36% в шкіряній промисловости; 50% в паперовій; 57% — в гірничій промисловости; той же відсоток у хемічній промисловости; 60% — в шкляній та 60% в забавковій продукції; 92% — в порцеляновій промисловости; примушено її передати иншим країнам великі цен-

тральні стації для розділу електричної енерґії. Нарешті, Чехо-Словаччину позбавлено живців (курортів), що користувалися світовою славою, а саме: Карльсбад, Франсбад, Марієнбад та Йоахимів — все це живці, що були для Чехо-Словаччини певним джерелом припливу золота зза кордону.

Взагалі, страти, що їх потерпіла Чехо-Словаччина при направленню гряниць, тяжкі; особливо ж дякуючи тому, що головним наслідком такого „виправлення" є погіршення умовин, дякуючи яким осягається значніша активність білянсу країни у відношенню до инших позицій зовнішньої торгівлі. А це, в першу чергу, загрожує активности цілого білянсу зовнішньої торгівлі Чехо-Словаччини, або иншими словами, мусить несприятливо впливати на курс чехо-словацької корони та на її сталість на світовому ринку.

Але це все не може зломати рішучого наміру нової Чехо-Словаччини перенести тяжкі проби та проробити величанську роботу, щоб забезпечити собі майбутню незалежність. З меншими засобами нова Чехо-Словаччина здібна осягнути великі наслідки. Вона зможе зконцентрувати всі свої сили для піднесення добробуту населення та для осягнення тої колишньої майбутности.

Що торкається хліборобства, то нова Чехо-Словаччина буде багата на продукти сільського господарства та зможе навіть вивозити їх. Але було б помилкою думати, що нова Чехо-Словаччина стане виключно хліборобською країною. Ні! Вона буде країною з розвиненою промисловістю, як і раніш. Для цього вона має дуже поважні підстави. Передовсім, наведені вище дані свідчать, що в царині промисловости нової Чехо-Словаччини залишається ще не мало галузів, які й тепер, після переходу важних осередків промислу до сусідних держав, можуть інтенсивно розвиватися. Це тим більше зрозуміле, що й після жорстокого обкроєння колишньої Чехо-Словаччини нова чехо-словацька республика зберегла майже 70% виконности в металюрґічній промисловости; біля 70% у кожній зі слідуючих промислів: обувного, хемічного та броварського; 90% в царині перерібки дерева та всі 100% — в цукровій промисловости.

Таким чином, й після виправлення гряниць, Чехо-Словаччина зберегла ще деякі важні промислові галузі; й на основі недавньої промови нинішнього голови ради міністрів Чехо-Словаччини, визначного громадського діяча п. Берана, можна думати, що й нова Чехо-Словаччина біля 45% всіх своїх виробів одержить з власного промислу та біля 55% з продуктів сільського господарства. Не слід також забувати, що ті розміри промислової продукції, що — дякуючи виправленню кордонів — тепер підупали, зможуть в блищому майбутньому значно зрости.

Відтак, промисловий розвиток не буде довго на себе чекати в Словаччині та Карпатській Україні. Ці дві країни є складовими частинами нової Чехо-Словаччини й багаті не тільки на ліси, але

й на мінерали: вугілля, нафту, сіль, залізну, руду тощо. Досі в цих частинах республики не провадилися з належною енерґією досліди покладів землі. Коли на це буде звернена поважніша увага та знайдуться потрібні капітали, то наслідки будуть додатні не тільки для Словаччини чи то Карпатської України, але й для цілої республики: остання повинна виконати все, щоб в майбутньому унезалежнитися від довозу вугілля з чужини.

З усіх повищих уваг випливає, що події останніх місяців сильно надщербили орґанізм колишньої Чехо-Словаччини. Але вони його не знищили. Головні складові елєменти цього орґанізму були занадто солідні. Працьовите, ощадне та здисципліноване населення Чехо-Словаччини, населення трьох її складових частин, що спиралося на розумну політику уряду в царині грошового обігу та на широко розвинену сітку кооперативних установ, стало могутнім фактом витрималости Чехо-Словаччини в днях тяжкої проби. Та чи треба сумніватися в тім, що вона переможе всі перешкоди і незабаром стане в ряді держав, що спокійно та впевнено глядять у далечінь майбутнього.

При тому скажемо ще де-кілька слів про кооперацію. Великанське господарське значіння кооперації в Чехо-Словацькій республиці доволі відоме всюди закордоном. Маючи до розпорядимости міліярди корон, кооперація зовсім усунула лихварство в містах та селах Чехо-Словаччини. Кооперація притягнула дрібні ощадности до „кампелічок" (кредитових кооператив, близьких до системи Райфайзена) та до „обчанських заложен" (кредитових кооператив, що наближаються до системи Шульце-Деліча); а, платячи від тих вкладів невисокий відсоток, вона уможливила широку підтримку позичками за невелий відсоток всіх, хто потребував кредиту для продукційної праці. Кооперація значно зменшила видатки населення на предмети споживи. Кооперація допомогла робітництву належно зрозуміти значіння виробничих кооператив та примінити їх до практичного життя країни. Кооперація в переломових днях допомогла населенню перетривати крізу і не позбутися продуктів своєї праці за низькі ціни. Розумно застосовуючи збіжевий монополь, вона багато селян врятувала від загальної руїни.

Було б, звичайно, цікаво знати, як відбилася на кооперації підготовка Чехо-Словаччини до війни та доба виправлення кордонів республики. Це питання найде, напевно, своїх дослідників, а висліди їх дослідів будуть без сумніву подані до відома широких кооперативних кругів. А на підставі того, що й нині відоме, годі твердити, що підготовка Чехо-Словаччини до війни, дві мобілізації і траґічне розшматування частини колишньої Чехо-Словаччини між сусідів, все це не надто неґативно відбилося на чехословацькій кооперації. Вона залишилася така ж сильна й така ж бадьора, як перед тим, і мусить в будуччині ще більше розгорнути свою активність. Тим більше, що, згідно з ухвалою навого чехо-

словацького уряду, кооперація Чехо-Словаччини в майбутньому не користуватиметься жадними податковими полекшами.

То ж в дальшому її боротьба з приватно-капіталістичним світом може закінчитися побідою кооперації тільки при умові, що ця остання стане ще активнішою. **С. Бородаєвський.**

З ПРЕСИ і ЖИТТЯ

РОЛЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В ГОСПОДАРСЬКІЙ ЕМАНЦИПАЦІЇ ПОЛЬЩІ

(Реферат Ст. Ґрабского у Львові, дня 3. XII. 938).

Щоби Польща мала виживити цілий приріст людности, треба розвиткові промислу надати відповідне темпо.

Польща має тепер около 20% людности занятої в промислі і торговлі; а щоби в тій ділянці зрівнятися з західньою чи середньою Европою, треба цей відсоток людности подвоїти протягом 15—20 років.

Який промисл має повставати в Польщі? Чи треба за американським поглядом чи німецьким творити великий акційний промисл, великі капіталістичні фабрики, що затруднювали би сотки і тисячі робітників? Немає жадного сумніву, що цей шлях найскорше допровадив би до бажаного успіху. Не можна одначе його вибирати, бо в Польщі нема достаточної кількости приватного капіталу. Центральний промисловий округ творить держава і то головно для скріплення оборонної сили краю. Це мусять бути великі фабрики, бо всяке воєнне знаряддя вимагає масової продукції. І дійсно повстають там фабрики може найбільші в Европі.

Воєнний промисл дає заняття робітникам і інженерам, але не творить нових багатств, не підносить добробуту загалу людности. Керманичі польського господарського життя мають свідомість того, що життєва стопа польського суспільства виїмково низька, та що цього лиха не направить тільки продукція гармат і крісів. Тому дальший розвій промислу мусить мати на увазі передовсім продукцію дібр, які підносять рівень цивілізаційного життя.

Якщо б держава занялася розвитком промислу, то в консеквенції більшість промислу попала би в руки держави і не було б тоді жадної ріжниці між Польщею і Росією. А це, що тепер діється в Совітах, не може нікого надмірно заохочувати до наслідування совітських взірців.

Індустріялізація Польщі має бути ділом приватних підприємств. Польське громадянство не може дозволити собі на творення великих фабрик, бо не має потрібних до цього капіталів чи людей. Ідеалом більшости польської молоді є передовсім посада в державній або самоврядній адміністрації чи в крайнім случаї в приватнім бюрі: відробить свої години чи „кавалки", а поза тим має спокій. А підприємець це людина з іншим характером, з відмінним кругом заінтересувань. Польське громадянство має взагалі мало людського матеріялу на підприємців, а ще менше на підприємців великого стилю. Уміння кермувати великим підприємством є не тільки даром Божим. В західних европейських державах третий стан має традицію кількох ґенерацій, які працювали в торговлі і промислі. В Польщі тієї верстви не було ніколи; вона доперва наростає. Станова шляхоцька політика в 16—17 ст. віддала торгівлю і промисл в жидівські руки. Тому в дальшій розбудові свойого промислу Польща мусить піти за прикладом країв, в яких переважає дрібний і середній промисл над великим, як Швайцарія, Данія, а навіть Франція. При нинішнім укладі сил польський промисл, якщо має бути дійсно польським, мусить бути дрібним і середним. Верства підприємців може наростати тільки тоді, коли є свобода і можність дораблятися і коли державна кон-

троля не стискає приватної ініціятиви. В ніякому випадку держава не може заняти становища касарняного офіцера.

Творцями сучасного промислу Анґлії і Франції були Кромвель і Нольберт. Вони дали змогу рухливим, творчим ініціятивним одиницям орґанізувати промисл і торгівлю навіть проти існуючих середньовічних цеховив приписів. Меркантильна політика — це взір для сучасної Польщі, бо її господарська позиція — це радше Анґлія або Франція 16 століття, ніж нинішня Німеччина.

В другій половині 19 ст. і на початку 20 ст. в Німеччині повстав не тільки великий промисл; там розвинулася на велику скалю приватна ініціятива; уміння кермувати людським матеріялом дійшло до вершин, випереджуючи в тій ділянці далеко Францію чи Анґлію. Розвиток індивідуальної енерґії в Німеччині перевищував її потреби і тому можна її заставити працювати по ліні державних інтересів.

Польська господарська політика мусить в особливий спосіб піклуватися індивідуальною ініціятивою. Вже є фахові школи і вони мають виховати не тільки людей, що вміли би працювати в чужих підприємствах, але і таких, що закладали би свої власні варстати праці. Держава повинна давати стипендії на заграничні практики і безпроцентові позички на оснування підприємств таким абсольвентам високих торговельних шкіл, яких фахове знання і характер дають запоруку, що позичений капітал не змарнується. Видатки, які держава понесе для виховання чисто польської верстви підприємців є так само конечні і корисні, як видатки на виховання офіцерських кадр.

Для успішного розвою упромисловлення краю належить наладнати відповідну комунікаційну сіть. А під тим оглядом Польща дорівнює ледви Німеччині початку 19 століття. Нема часу усувати ці недомагання протягом 100 років — це треба зробити в 15-тьох найблищих роках.

Завдяки великій продукції земних ґазів, можна зелєктрифікувати полудневі воєвідства і сильно поширити халупничий промисл. Розвиток халупничого промислу має особливе значіння тому, що він може продукувати деякі складові частини самоходів, а навіть скорострілів — це причиниться до децентралізації воєнного промислу — а дальше може бути першорядним чинником скріплення польського елєменту на цім терені (праця тільки для поляків і іміґрація польського робітничого елєменту з корінно польських земель).

Розвій комунікації і елєктрифікації має за взором західньо европейських держав ініціювати держава.

Щораз більша частина польського імпорту і експорту іде морським шляхом, але чужими, переважно німецькими кораблями. Коли би в Польщі були відповідні приватні капітали, тоді можна би слушно домагатися, щоби приватний капітал занявся будовою транспортових корабельних ліній. Очевидно держава не мусить безпосередно анґажуватися в тім напрямі, але може до цього спонукати гірничі і гутничі концерни, а собі залишити ролю чинника, що дає кредити і створює запотребування.

Видайність ріллі в Польщі є 50 проц. нища, як в Данії, або інших західно европейських краях. Годі твердити, що інвестиції, потрібні для поправи видайности, мають переводити селяни виключно власним коштом, бо це лежить в першу чергу в їх інтересі. Земля це власність не тільки одиниці, але цілого народу; і тому Мусоліні сказав перший в Европі, що рільничі меліорації лежать так само добре в інтересі держави, як і власника і впровадив примусові меліорації коштом власника, уділивши передтим йому догідний кредит.

Прелеґент пригадує, що вже від 4 років накликує до створення кількалітнього інвестиційного пляну великих публичних робіт, які двигнули би господарське життя з депресії. Більшість польських економістів твердила, що конюнктури не можна викликувати штучними середниками, що господ. поправа має прийти сама із себе. Так, інвестиційні роботи це застрик, який зміцнив би господарський орґанізм — але не тільки застрик. В часі найліпшої конюнктури в рр. 1924—29 прибувало пересічно річно ощадностевих і банкових вкладів около 200 міл., а цей приріст не був тоді вистарчаючий для

швидкого розвитку промислу. В 1935-36 р. виконано публичних робіт на суму 470 міл., в 1936-37 на 582 міл., а в 1937-38 на 914 міл. Великі інвестиційні роботи в 1935-36 переломили в кожнім разі госп. застій під оглядом нагромаджування вкладів. Тепер пересічний приріст вкладів виносить 600—700 міл. рівно. Але важніше є це, що власниками тих вкладів є робітники, заняті в великих публичних роботах. Так отже вклади збільшили платничу силу громадянства і створили підставу до приватної капіталізації і тому треба їх призначити для фінансовання приватної ініціятиви і приватного промислу.

А з якого джерела брати гроші на публичні роботи?

В перших днях жовтня в наслідок відомих політичних подій зазначився в банках сильний відплив вкладів. Щоби банки могли вдоволити своїх вкладчинів, Банк Польський прийшов їм з поміччю, емітуючи протягом 10 днів 400 міл. нових банкнотів, себто 40 проц. дотеперішнього грошевого обігу. Цього ніхто не завважив, а ціни навіть не дрігнули.

Тому сміло можна побільшити емісію банкнотів на 700 міл. і призначити їх на дальше ведення публичних робіт. Вартість цього емітованого гроша буде оперта передовсім на зрості суспільного доходу, бо це є одиноке і дійсне опертя валюти.

Подав **Я. Щ.**

З ГОСПОДАРСЬКОГО ЖИТТЯ

З польських господарських справ

Чи настане зміна.

Постановою Ради Міністрів польської держави з половини січня ц. р. введено деякі обмеження господарки державних підприємств.

Утворення нового державного підприємства або набуття уділів в приватних підприємствах вимагатиме від тепер ухвали Екон. Комітету Ради Міністрів. Такої ж ухвали треба буде, коли якась з існуючих держ. скомерціялізованих підприємств захоче відкрити нову продукційну одиницю. Усталено, якому міністерству підлягатимуть окремі скомерціялізовані держ. підприємства, що до нагляду і контролі. Коли ходитиме про відкриття нового виробництва, в кожнім випадку мусить бути порозуміння з міністром скарбу.

Усі скомерціялізовані підприємства, які вживають скарбового капіталу, будуть обовязані начисляти на цей капітал 2% річно, без огляду на кінцевий вислід білянсу.

Дальша постанова обмежує право нових інвестицій. Скомерціялізовані держ. підприємства не могтимуть вкладати в інвестиції більше як 50% зиску брутто, що його дійсно осягнено в попереднім рахунковім періоді.

Врешті ще одна засаданича новість: підприємства, не виділені з держ. адміністрації, а продукуючі на ринок, мають платити обороговий податок на рівні з приватними підприємствами.

Дальша постанова передбачує ліквідацію через продаж

у приватні руки тих держ. підприємств, яких задержання в руках держави не є конечне.

Є очевидне, що повищі ухвали не були би можливі, якби Комісія для досліду етатизму, назначена у 1935 році, яка закінчила свою працю, не викрила жалюгідного стану великої більшости державних підприємств. На жаль — висліди праць комісії остали для громадянства тайною, бо їх не опубліковано; мабуть образ господарки етатизму був занадто драстичний.

П. З. П. З. знову на овиді.

„Państwawe Zakłady Przemysłowo-Zbożowe", як відомо, закінчили свою збіжево-інтервенційну діяльність невдачею. З богатьох міліонів, що дістали до своєї диспозиції, остало ледви два, які П. З. П. З. внесли як уділ до спілки з польською кооперацією Конґресівки і „Східних Кресів" п. н. „Związek Gospodarczy Spółdzielni Rolniczo-Handlowych". Установа ця, маючи до диспозиції елєватори у Люблині, Рівному, Варшаві, діє на цьому терені, очевидно на засадах мало кооперативних, а більше комерційних.

Здавалося, що з цим покінчена роля П.З.П.З., які видимо не здали іспиту. Та так не сталося. Як доносять часописи, П.З.П.З. виплили знова на овид, цим разом у спілці з Централею Рільників з Позняня, під ірмою „Спілки Експльоатації Збіжевих Елєваторів". Тереном діяльности цієї нової **дочерної** формації П.З.П.З-ів має стати західня Польща й Галичина. Спілка вже заарендувала елєватори в Кутні, Сокалі, Острівці і Крушвіци, та експортовий елєватор у Ґдині.

Новостворена спілка має стати апаратом держави для громадження збіжевих резерв. Вона має теж стати виконавцем державного пляну розбудови збіжевих елєваторів та шпихлірів, на яку то ціль держава призначила уже 31 міл. злотих. Плян будови розложений на 10 літ; перший елєватор мають почати будувати у квітні ц. р.

Якщо ту свою нову діяльність П.З.П.З. поведуть так негосподарно, як вели дотепер свою акцію збіжевої інтервенції, то треба думати, що названих 31 міліонів не вистарчить на широко задумані нові пляни.

Експльоатація лісів буде скріплена.

На основі виробленого тепер господарського пляну Державних Лісів мавби цей діл державної господарки Польщі вплатит до державного скарбу 60,9 міл. злотих. На квоту цю складаються: нормальна вплата за 1939 рік 41,3 міл. зл. і недоплачені в 1938 році 19,6 міл зл.

Щоби можна було це здійснити, управа дер. лісів буде приневолена скріпити віруб. У 1938 р. вирубали 9,2 міл. куб. м. грубшого і 1,1 куб. м. тоншого дерева. У 1939 році мають збільшити віруб першого на 116.000 к. м., другого на 60.000 к. м. Разом малиби вирубати 10,5 міл. к. м.

За останні 5 літ вирубали річно пересічно 9 міл. к. м.; отже збільшення вирубу винесе 16,8%. Це є переступленням норми, яку допускає річний зріст виробу, на 8,8% проти пересічі попередніх пяти літ. (Ґаз. Гандльова ч. 11).

ВЕРХОВОДСТВО ДОЛЯРА.

„La Revue économique et financière" (ч. 53, річник 59, Париж) підкреслює значіння американського доляра на світовому ринку.

„Під монетарним оглядом ми бачили у 1938-ому р. розходження між фунтом і доляром, тобто у практиці звишку золота супроти всіх вільних грошей (в державах, де нема девізової контролі, — К. Р.) з вийнятком доляра, що є, як досі вимінний на золото.

Наприкінці 1938-ого р. за доляром пошукують усі фінансові осередки: капітали з усіх сторін пливуть до Ню-Йорку. Франк, що зміцнюється супроти фунта, слабне супроти доляра. Можемо думати, що слабкість фунта супроти доляра ще поглибиться. Одначе що торкається франка, то п. міністр фінансів, назначуючи курс 170 франків за фунт, положив тим самим межу спекуляції.

Чи 1939-ий рік затримає це верховодство доляра над іншими грішми? Проблєма доляра та проблєма щораз сильнішої знижки анґлійського фунта є тісно звязана з основною пролємою 1939-ого року: куди заведе антаґонізм між державами, що є вірні решткам свободи торгівлі та тотальними державами, що є за кермованою господаркою та самовистарчаліністю? Кінцева рунда цього змагання вже недалека. Чи скінчиться вона воєнним конфліктом? Чи прийде до експльозії тотальних котлів? Чи може дійде до компромісу?

Очевидна річ, що відповідь на це питання залежить від орґанізаційного ступня, від добровільної чи накиненої карности, яку наложать на себе краї, що звуть себе демократичними. Бо багатство і могутність є без сумніву по їхній стороні, хоч цього не хочуть їм признати їхні противники. Основна ріжниця між тотальними і демократичними державами є ось яка: по одному боці примус — по другому вольонтаріят (добровільність).

БАГАТСТВО УКРАЇНИ.

В тому ж числі згаданого журналу, у статті п. з. „Німецька експанзія", у якій українське питання поплутано з „німецькою інтриґою", знаходимо ось такі дані про багатства України:

„В Україні є пересічно 12 міліонів гектарів засіяних збіжжам на весну і 9 і пів міліонів гектарів озимини — що дає одну пяту цілої продукції Росії (СССР) — тобто 60 міліонів квінталів. Для порівнання вкажемо, що засівна площа Франції обіймає поверх 5 міліонів гектарів, а її продукція хитається між 65—75 міліонами квінталів".

Далі автор, що скривається під буквами Ж. Ль., наводить числа промислового виробництва України і пише м. і.:

„Донецький вугільний басейн найбільший в СССР, давав перед війною 25 міліонів тон вугілля, у 1937 — імпорт — 67 міліонів тон, тобто три рази більше, ніж зрахована разом продукція Франції і Польщі та Японії."

ПИТАННЯ СУЕЗЬКОГО КАНАЛУ.

„Daily Telegraph" (з 6. І. ц. р.) порушує справу Суезького каналу, що є одною з найактуальніших проблєм в міжнародній політиці та економії. Як відомо, цей канал, що лучить Червоне море зі Середземним морем збудував Француз Фердинад де Лєсепс. Канал віддали до прилюдного вжитку 1869-го р. Від завоювання Абисинії, Італія бажає мати рішальний вплив на цей єдиний водний шлях, що лучить її з Абисинією. Велика Британія та Франція пильно бережуть Суезу, бо він є теж і для цих двох великодержав життєвою комунікаційною проблємою. В останнім часі своє слово сказав теж і Єгипет, що попирає великобритійську та французьку політику.

„Статистичні дані з 1937. року дають ось такий огляд товарового руху, що йшов через Суезький канал:

Велика Британія	17.254.182	тон
Італія	5.866.087	„
Німеччина	3.313.220	„
Голяндія	2.800.144	„
Франція	1.819.783	„
Норвеґія	1.657.437	„

Адміністраційна рада Суезького Каналу складається з 32-ох членів: 19 Французів, 10 Анґлійців, двох Єгиптян і 1 Голяндець.

ДЕМОҐРАФІЧНА ПРОБЛЄМА.

„Revue d' économie politique" (ч. 2, 1938 р.) присвячує довшу студію демоґрафічній кризі, що лютує на цілому світі; П. Добриловський у дотичній статті під заг.: „Проблєма зменшення народин", пише:

Ми є дуже далеко, бодай в цивілізованих краях, від марева перелюднення, яким погрожував колись людству Мальтус. Знаємо його провідну тезу, що обіймає два твердження: населення збільшується в ґеометричному порядку, зате засоби поживи збільшуються тільки в аритметичному порядку; звідси постійна небезпека перелюднення з необхідними наслідками: голод, епідемії, війни, наглі смерти — ці немилосердні засоби привернення рівноваги, якщо запобігаючі засоби абстиненції не здержали б природного приросту.

Економічні теорії, як наприклад теорія Рікарда, біольоґічні теорії, як наприклад теорія боротьби за існування Дарвіна, були під впливом тез Мальтуса. Але прийшов час, де біольоґія і політична економія протиставилися теорії Мальтуса, а рішальну боротьбу з Мальтусом звели статистики. І тоді марево перелюднення розвіялося.

Біольоґи й соціольоґи поборювали тези Мальтуса ріжними арґументами. Одні твердили, що плідність є у відворотній пропорції до скількости субстанції (Sadler, Doubleday); Гереншванд (Herrenschwand), а опісля Шарль Фурiє (Ch. Fourier) і Пєр Лєру (Leroux) передбачали, що економічний поступ спинятиме плідність. Керей (Carey) і Герберт Спенсер (Spencer), як теж і багато інших дослідників, впевняли, що плідність є у відворотній пропорції до активности мозку, отже, що цивілізаційний рівень буде гальмою для природнього приросту населення. Карло Маркс (Marx) казав, що нема єдиного закону населення, тільки, що є ріжні закони населення, що відповідають ріжним соціяльним законам. Одначе він убгав проблєму перенаселення в питання капіталізму, хоч проблєма населення є далеко ширша, бо є справжньою проблємою історії людства.

Вкінці забрали голос статистики. Вони ствердили, що існує демоґрафічна кріза в усіх цивілізованих краях та що вона обявляється ось як: зменшенням смертности та зменшенням природного приросту. Це зменшення природного приросту поступає щораз більше вперед. Для смертности можна означити якусь границю, тимчасом число природного приросту може зменшатися в безконечність.

В середущій і західній Европі завважили це явище в багатьох краях: Франції, Скандинавських краях, Голяндії, Німеччині, Італії, Анґлії, Бельґії, Швайцарії. Позаевропейські краї, як Злучені Держави Північної Америки, Канада, Австралія, Нова Зеляндія і Арґентина ідуть тим самим демоґрафічним шляхом. Мальтусове марево перелюднення розвіялося зовсім, бодай для цивілізованих країв, що борються з упадком природнього приросту населення, хоч ніколи не було на світі стільки засобів поживи, що сьогодні".

Автор слідкує далі за ріжними математичними теоріями щодо демоґрафії та ставить ось які питання:

„Чи ці самі чиники будуть ділати в такий самий спосіб і з такою самою силою в усіх народах, що живуть на земному ґльобі?

Якщо так, то упадок природнього приросту пошириться рівномірно на всі краї світу. Але якщо ці чинники будуть діяти ріжно: перелюднення в одних краях, вилюднення в інших краях, бодай впродовж кількох періодів їхньої історії — тоді мабуть прийде до нагальних противенств і зударів, хіба, що глибоке соціяльне перетворення та консолідація міжнародньої солідарности змінять соціяльне життя та мораль народів".

НОВІ КНИЖКИ:

Пачовський, В. — **Срібна земля.** Тисячліття Карпатської України. Нарис історії, з мапою. Львів, „Дружина“, 1938. 16°, ст. 71.

Перший український педаґоґічний конґрес. 1935. Львів, „Рідна Школа“, 1938. 8°, ст. 253.

30-ліття ґімназії „Рідної Школи“ в Яворові. Яворів, Ювілейний Комітет, 1938. 8°, ст. 46.

Лемківський Календар на рік 1939. Львів, „Наш Лемко“, 1938. 8°, ст. 104+оголош.

ЗМІСТ:

INHALT:

TREŚĆ:

SOMMAIRE: